

TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN ZORLUKLARI

CHALLENGES OF INTRA-PARTY DEMOCRACY IN TURKEY

Cem ANGIN*

Öz

Demokrasilerin en temel gerekliliklerinden olan siyasi partiler, iktidar ya da en az iktidar ortağı olma hedefi bulunan, belirli bir siyasi program dahilinde ülke genelinde örgütlenen ve yine belirli sayıda üyeye sahip olan yapılardır. Demokratik işleyiş ve kültüre katkı sunan ve onun kurumsallaşmasını sağlayan siyasi partiler bu fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri öncelikle parti içi demokrasiyi özümsemiş olmalarına bağlıdır. Parti içi demokrasi, katılım mekanizmalarının her kademedede tüm partililere açık olmasını, adil, şeffaf ve serbest seçimleri, ifade özgürlüğünü, eleştiriyi, hukuk kuralları içerisinde hareket etmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla bir siyasi partinin örgütsel yapısı, aday belirleme yöntemleri, delege seçimleri, liderlik anlayışı, kongre süreçleri, parti içi katılım mekanizmaları gibi kriterler o partinin demokrasi anlayışı hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Çalışma bu kriterler ışığında Türkiye'de siyasi partilerde parti içi demokrasi konusuna odaklanmakta ve onun karşılaştırmalı olarak çok yönlü analizini ortaya koymaktadır. Çalışmanın iddiası Türkiye'de parti içi demokrasiye yönelik normatif düzenlemeler ve ilkeler bulunsa da bunları işlevsiz kılan yöntem ve uygulamaların olduğu şeklindedir. Çalışmanın bu savı Türkiye siyasetine yön veren etkin siyasi partilerin tüzükleri, kongre süreçleri, delege seçimleri, aday belirleme yöntemleri ve lider anlayışı üzerinden karşılaştırmalı olarak ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Partiler, Parti İçi Demokrasi, Delege, Siyasi Liderlik, Seçim

Abstract

Political parties are structures that aim to be in power or at least a partner in power, are organized across the country within a specific political program and have a certain number of members. In order for political parties to contribute to democratic functioning and culture, they must first internalize internal party democracy. Intra-party democracy implies open participation mechanisms, fair, transparent and free elections, freedom of expression, criticism and adherence to the rule of law. Therefore, criteria such as a political party's organizational structure, candidate selection methods, delegate elections, leadership approach, congress processes, and internal party participation mechanisms give important clues about that party's understanding of democracy.

In the light of these criteria, the study focuses on the issue of intra-party democracy in political parties in Turkey and presents a comparative and multidimensional analysis of it. The claim of the study is that although there are normative regulations and principles for internal party democracy in Turkey, there are methods and practices that render them dysfunctional. This assertion of the study is put forward comparatively through the statutes, congress processes, delegate elections, candidate selection methods and leader understanding of the effective political parties shaping Turkish politics.

Keywords: Political Parties, Intra-Party Democracy, Delegates, Political Leadership, Election

GİRİŞ

Demokrasi günümüzde en temel ve yaygın yönetim biçimlerinden biridir. Demokrasi, süreç içerisinde çeşitli dönüşümler yaşasa da günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Antik Yunanda doğrudan katılım şeklinde karakterize edilen demokrasi günümüz dünyasında artık temsil mekanizması ile kendini var etmektedir. Temsil mekanizmasının en önemli kurumlarından biri de şüphesiz siyasi partilerdir. Bu yönüyle siyasi partiler demokrasinin olmazsa olmaz kurumlarından biridir. Çünkü doğrudan katılımın mümkün olmadığı günümüzde siyasi partiler temsil mekanizması ile çağdaş demokrasileri mümkün hale getirmiştir (Özkul & Aydın, 2020, s. 205). Ancak bir siyasi partinin demokratik işleyişe ve kültüre katkı sunabilmesi her şeyden önce onun bizatihi kendi işleyişinde demokratik teamüllere uygun hareket etmesine bağlıdır. Bu da ancak parti içi demokrasi kanallarının açık olmasıyla gerçekleşebilir. Aksi halde söylem ve eylem uyumsuzluğu, hem siyasi partilerin meşruiyet krizi yaşamasına hem de demokratik işleyişin sekteye uğramasına neden olabilir.

Siyasi partiler kendi iç politika geliştirme süreçleri ve üyeleri ile destekçilerinin aktif katılımı yoluyla, toplumun öne çıkan kaygılarını tespit eder, bireylerin, grupların görüş ve çıkarlarını öne çıkarır ve böylece belirli bir meşruiyet zemini oluşturarak demokrasinin işleyişine katkı sunar (Gauja, 2013, s. 116). Bu yönüyle siyasi partiler modern ve sağlıklı bir demokrasi için merkezi bir öneme sahiptir. Adayların belirlenmesinde, hükümet ile sivil toplum arasında bağlantıların sağlanmasında, seçim kampanyalarının yapılandırılmasında, siyaset mekanizması ile toplumun iletişim kurmasında siyasi partiler kilit kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Cross & Katz, 2013, s. 3).

Parti içi demokrasi, siyasi partilerin demokratik ilke ve usullere göre hareket etmesini, üyelerin karar alma süreçlerine dahil olmasını, liderlerin demokratik yöntemlerde seçilmesini, açıklığı, şeffaflığı, hesap verebilirliği, adil bir seçim sürecini, farklı düşünce ve görüşlere parti içinde yer verilmesini ifade etmektedir. Bu açıdan parti içi demokrasiden bahsedilebilmesi için temel bazı kriterlerin olması gerekir ki bunlardan bazıları şu şekildedir (Ignazi, 2018, s. 14; Rahat & Shapira, 2017, s. 89-93):

- **Katılım:** Parti üye ve delegelerin il, ilçe ve büyük kongreye serbest ve özgür bir şekilde katılmasını, oy kullanabilmesi durumudur.
- **Aday belirleme yöntemi:** Partinin yönetim kadrolarında yer alacak kişilerin demokratik usul ve esaslara bağlı olarak belirlenmesidir. Aday belirleme tüm partililerin dahil olduğu bir süreç dahilinde hiçbir kısıtlama olmadan gerçekleşebiliyorsa orada parti içi demokrasiden bahsedilebilir.

- Lider yönelimi: Siyasi parti liderleri kendisine tanınmış olan yetkileri otoriter bir eğilimle kullanıyor ve bunu tüm parti teşkilatında hâkim bir ilke haline getiriyorsa bu durum parti içi demokrasi açısından olumsuz bir gelişmedir.
- Seçim: Parti lideri, delegeler, üyeler demokratik, adil ve şeffaf seçimlerle belirlenebilmesi parti içi demokrasi açısından önemlidir.
- Çoğulculuk: Parti içerisinde farklı görüşlere yer verilmesi, bu üyelerin kendilerini ve fikirlerini serbestçe ifade edebilmesi ya da savunabilmesi parti içi demokrasinin temel ilkelerinden bir diğeridir.
- Açıklık- Şeffaflık: Partiye ait temel bilgiler (mali yapı, alınan önemli kararlar, seçim süreçleri gibi) partililer ve kamuoyuna açık olması durumu da parti içi demokrasinin temel göstergelerinden biridir.

Görüldüğü üzere partilerin işleyişi ve meşruiyeti açısından birincil öneme sahip olan parti içi demokrasi, bir siyasi partinin sadece kendi iç meselesi olmanın çok daha ötesinde içinde bulunduğu toplumu ve onun demokrasi anlayışını ilgilendiren çok daha geniş bir içeriğe sahiptir (Ignazi, 2018, s. 5). Parti içi demokrasi kavramına önem verildiği ölçüde, o toplumun demokrasiyi içselleştirmesi daha olası hale gelmektedir (Uslu & Turhan, 2020, s. 317). Çünkü siyasi partilerin temel hedefi ülke yönetimini halk iradesiyle elde etmektir. Dolayısıyla bir partinin iktidara gelmesi halinde içinde bulunduğu ülkenin demokrasi anlayışı da bu durumdan doğrudan etkilenebilmektedir. Çalışmada Türk siyasal yaşamında etkin bazı siyasi partiler üzerinden Türkiye’de parti içi demokrasinin durumu çok yönlü olarak analiz edilmiştir. Bunun için anayasa, Siyasi Partiler Kanunu, her bir siyasi partinin ayrı ayrı tüzükleri ve parti programlarından yararlanılmıştır. Elde edilen temel bulgular, sorunlar, öneriler ve sonuçlar ortaya koyulmuştur.

1. Temel Kavramlar

Çalışmanın temel kavram seti siyasi partiler ve parti içi demokrasi ile yakından ilgili kavramlardan oluşmaktadır. Buna göre liderlik-siyasi parti liderliği, delege, kurultay (büyük kongre), siyasi parti ve parti içi demokrasi gibi kavramlar çalışma açısından ön plana çıkmaktadır.

Lider, bir grup insanı belli amaçlar etrafında toplayabilen, bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirebilen ve tüm bunlar için gerekli yeteneğe, bilgiye ve donanımına sahip olan kişiye denir (Parlak, 2011, s. 496-497). Siyasi parti lideri ise partinin temsilcisi, parti faaliyetlerinin koordinatörü, parti politikalarını ve stratejilerini denetleme sorumlusudur (Pilet & Cross, 2015, s. 2-4). Parti içi demokrasi bir siyasi parti içindeki güç dağılımı ile ilgilidir (Cross, 2013, s. 100). Bu nedenle siyasi partilerde parti içi demokrasi açısından liderlerin konumu ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü parti içindeki yetki ve gücün tek elde birleşmesi ve aşırı merkeziyetçi anlayış parti içi demokrasi ile bağdaşan bir durum değildir.

Siyasi partilerde lider ve delegeler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Delege, kendisine yetki verilerek bir yere veya birinin katına gönderilen kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Siyasi partilerde delegeler, partiyi çeşitli toplantı ve mecralarda temsil eden, çeşitli makamlara gelecek kişileri belirleyen, alınacak kararları oylayan kimsedir. Parti içi demokrasinin hâkim olduğu partilerde delegeler, parti programının şekillenmesinde, parti lideri ve yönetim kadrosunun belirlenmesinde, seçim çalışmalarının yürütülmesinde, parti için kamuoyu algısı oluşmasında son derece etkilidir (Young, 2013, s. 70).

Çalışma açısından temel kavramlardan olan siyasi partilere ilişkin genel kabul gören tek bir tanımlama ya da yaklaşım bulunmamaktadır. Tanımlamalardan bazıları örgütsel yapıya bazıları parti liderine bazıları da demokratik yönelimlere göre kavrama açıklık getirmeye çalışmaktadır. Siyasi partiler, halk desteğini alarak iktidara gelme ve bunu sürdürme amacı bulunan, ülke genelinde devamlı ve istikrarlı örgütlenmesi olan politik topluluklardır (Özbudun, 1974, s. 4-5). Siyasi partiler, bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır (Kapani, 2007, s. 176). Diğer bir ifadeyle siyasi partiler, temsil mekanizmasının işleyişine aracılık eden, siyasal toplumsallaşmaya ve demokratik kültürün olgunlaşmasına katkıda bulunan, yönetici kadroların belirlenmesini sağlayan temel aktörlerdir (Durgun, 2014, s. 338). Siyasi partiler, sağlıklı bir demokrasi için kilit kurumlar olup, iktidara geldiklerinde ya da iktidar ortağı olduklarında ülkelerinin demokratik kültürünü doğrudan etkileyen ve şekillendiren örgütlenmelerdir (Cross & Katz, 2013, s. 1-2). Bu tanımlardan hareketle bir siyasi partinin varlığından söz edebilmek için: Ülke genelinde örgütlenmiş olması, meşru bir ideoloji etrafında kendine taban oluşturabilmesi, iktidar ya da iktidar ortağı olma amacı gütmesi ve halk desteği gibi birtakım unsurlara sahip olması gerekir (Çam, 1998, s. 417).

Çalışma açısından açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer kavram parti içi demokrasi kavramıdır. Parti içi demokrasi, siyasi partilerde örgütsel yapının demokratik esaslara uygun olmasını, partide oluşabilecek olası oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılmasını, parti liderinin, teşkilat yapısının, organların ve adayların demokratik usullerle belirlenmesini ifade etmektedir (Tuncay, 1996, s. 53). Parti içi demokrasi, üyelerin düşüncelerini serbestçe ifade edebildiği, yönetici kadroları seçebildiği, parti içi kararlara ve oylamalara kolayca ve hür iradeleriyle katılabildiği anlayışı ortaya koymaktadır. Yine parti içi demokrasi, tabandan tavana doğru partinin tüm kademelerinde demokratik katılım mekanizmalarının açık olmasını, partinin önemli sorunları hakkında alt kademelerden yukarı kademelere doğru çözüm önerilerinin dikkate alınmasını, parti yöneticilerinin partililere karşı sorumlu olmasını ifade etmektedir

(Yanık, 2002, s. 102-104). Diğer bir ifadeyle partilerin, politik hedeflerine mümkün olduğunca üyelerini de katması, bu hedeflerin sadece lider ya da yönetim kademesince belirlenmesinin önüne geçilerek olabildiğince geniş bir katılım politikasının benimsenmesi parti içi demokrasi açısından son derece önemlidir (Ware, 1979, s. 70). Bu açıdan bir siyasi partinin; partiye ait işlemleri, kararları, uygulamaları sadece parti liderine mi yoksa dar bir kesim olarak sadece parti yönetimine mi bıraktığı ya da bu sürece tüm teşkilatı mı dahil ettiği konusu esasında parti içi demokrasi anlayışı ve kültürünü yansıtmaktadır. Siyasi partilerin önemli bir yönüne vurgu yapan parti içi demokrasi, parti içinde gücü merkezsizleştirmeyi amaçlar, parti üyelerinin adil ve kapsayıcı katılımına izin verir ve aynı zamanda parti yetkililerine sorumluluklar yükler (Bartlett vd., 2021).

Parti içi demokrasinin gelişip kurumsallaşmasına etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin ülkenin siyasi kültürü, parti liderinin otokratik eğilimleri, parti tabanının ve partinin içinde bulunduğu toplumun demokrasiye olan yaklaşımı (Uslu & Karabay, 2019, s. 392), parti tüzüğünün ve partinin savunduğu ideolojik formasyonun demokratik anlayışa bakış açısı... Tüm bunlar hem parti içi demokrasiye hem de toplumun demokratik anlayışına doğrudan etki eden temel parametrelerdir (Özkul & Aydın, 2020, s. 204). Çünkü parti içi demokrasinin yokluğu, iki yönlü bir salınım göstererek bir yandan parti içinde demokratik bir iradenin oluşmasını imkânsızlaştırmakta diğer yandan parti içinde egemen kişi veya grup sultanının (partinin iktidar ya da iktidar ortağı olması durumunda) devlet gücüyle donatılmasını mümkün kılmaktadır (Can, 2023, s. 1).

Türkiye’de gerek anayasada (m.69) gerekse siyasi partiler kanununda (m.93) siyasi partilerin, yönetiminde, denetiminde, faaliyetlerinde, çalışma ve parti içi düzenlemelerinde, parti içinde yapılacak seçimlerde, partinin her bir kademesinde alınacak kararlarda demokrasi esaslarına uygun hareket edilmesi gerektiği açık bir şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla parti içi demokrasi, bir siyasi partinin tabandan tavana bütün iş ve eylemlerinde demokratik ilkelere göre hareket etmesini vurgulayan geniş kapsamlı bir kavramdır.

2. Yöntem ve Bulgular

Literatür ve karşılaştırmalı yöntemden yararlanılan bu çalışmada Türkiye’de parti içi demokrasi olgusu irdelenmiştir. Literatürde parti içi demokrasi daha çok aday belirleme süreçleri, katılım ve hegemonik lider anlayışı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada ise bunların yanında farklı olarak delege ağalığı, anahtar liste, blok liste gibi normatif ve normatif olmayan uygulamalara da değinilerek literatüre farklı bir açıdan katkı sunmayı ve genel literatürü genişletmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın araştırma evreninin temel kaynaklarını siyasi partiler kanunu, siyasi partilerin tüzükleri ve siyasi partiler tarafından gerçekleştirilen lider ve delege seçimleri oluşturmaktadır. Çalışmanın iddiası Türkiye’de parti içi demokrasiyi işlevsiz kılan yöntemlerin var olduğu şeklindedir. Bu kapsamda önce bazı temel kavramlara ardından parti içi demokrasi olgusuna değinilmiştir. Takip eden başlıklarda ise ilk olarak Türkiye siyasetinde etkili olan partilerin (AKP, CHP, MHP, İYİ P., DEM P., Yeniden Refah) tüzükleri ele alınmış, karşılaştırmalı bir analizle siyasi partilerin seçim süreçleri, parti liderlerinin yetkileri, delege ve aday belirleme usulleri ortaya koyulmuştur. Son olarak Türkiye’de parti içi demokrasiyi işlevsiz kılan yöntemler ve uygulamalar açıklığa kavuşturulmuştur.

Çalışmada Türkiye’de partilerin örgüt yapısı, aday belirleme yöntemleri, delege ve kongre süreçleri, lider oligarşisi ve daha birçok faktörün parti içi demokrasinin işleyişini zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Yine çalışmada merkezîyetçi eğilimin ve hegemonik liderliğin tek bir partiye özgü bir durum olmadığı ve siyasi yelpazenin her kanadında da beliren bir durum olduğu görülmüştür. Ayrıca bu bulgular, “Türkiye’de siyasi partilerin lider değiştirmesinde ya da partilerin bizatihi kendilerinde değişim-dönüşüm yaşanmasında neden zorluklar yaşanmaktadır? sorusuna da açıklık getirmektedir.”

3. Tartışma

Günlük hayatta ve akademik camiada belki de en fazla tartışılan konu başlıklarından biri de “Türkiye’de siyasi partilerde değişim neden zordur?” sorusu etrafından şekillenmektedir. Bu soru ve sorunun çıkış noktası ise parti içi demokrasiye uzanmaktadır. Parti içi demokrasinin işletilebildiği siyasi partilerde değişim-dönüşüm süreçleri partinin doğal akışı içerisinde gerçekleşebilmekte ve bu şekilde sancılı süreçlerin önüne geçilebilmektedir.

Çalışmada Türkiye’de parti içi demokrasiye ilişkin normatif ilke ve esasların neden kurumsallaşamadığı, parti içi demokrasiyi bloke eden usul ve yöntemlerin neler olduğu, partilerin lider yenilemekte neden zorluklar yaşadıkları, partilerin örgüt yapısı, aday belirleme yöntemleri, delege ve kongre süreçleri gibi birçok faktörün parti içi demokrasiye nasıl etki ettiği? gibi birçok tartışma sorusu açıklığa kavuşturulmuştur.

4. Parti İçi Demokraside Hukuksal Alt Yapı

Anayasa, siyasi partiler kanunu ve tüzükler, partilerin: teşkilatları, planları, üyelik sistemi, adaylık, seçme ve seçilme usulleri, genel başkanının konumu, finansmanı gibi konularda önemli bilgiler içeren temel hukuki düzenlemelerdir (Gökçe, 2013, s. 68). Bu nedenle çalışmanın bu ve takip eden başlıklarında parti içi demokrasinin hukuki zemini ve genel hatları

bu metinler üzerinden çok yönlü olarak ele alınmıştır. Öncelikle anayasalarda siyasi partilerin nasıl düzenlendiğine değinilmiş, ardından siyasi parti kanunlarında parti içi demokrasi açısından önemli olan temel hükümler ele alınmış ve son olarak siyasi parti tüzüklerinin parti içi demokrasi açısından karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır.

4.1. Anayasalarda ve yasalarda parti içi demokrasi

Siyasi partilerin anayasal bir kurum haline gelmesi ilk kez 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. Anayasanın siyasi haklar ve ödevler bölümünde siyasi partilere ilişkin çeşitli hükümlere yer verilmiştir. Buna göre siyasi partilerin herhangi bir izne tabii olmadan kurulacağı ve faaliyetlerde bulunacağı, son seçimlerde %5 oy alan veya mecliste parti grubu oluşturabilen partilere devlet yardımı yapılacağı, partilerin gelir ve giderleri açısından Anayasa Mahkemesine hesap vereceği, partilerin iç çalışmaları ve faaliyetleri konusunda Anayasa Mahkemesince denetim yapılacağı, parti kapatma davalarına yine Anayasa Mahkemesinin bakacağı hüküm altına alınmıştır. 1961 Anayasası siyasi partilerin demokrasiler için vazgeçilmez unsurlar olduğunu vurgulamış ve parti tüzüklerinin, programlarının ve faaliyetlerinin insan hak ve özgürlüklerine dayanması gerektiğinin altını çizmiştir. Görüldüğü üzere 1961 Anayasası, siyasi partilere yönelik genel bir çerçeve çizmiş, bu genel çerçevenin dışında siyasi partilere yönelik yapılacak tüm düzenlemelerin kanunla ve demokrasi esaslarına uygun olarak yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Parti içi demokrasinin önemli bir bileşeni olarak aday belirleme usul ve yöntemleri Türkiye’de anayasa, kanun ve parti tüzükleri içerisinde ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Anayasanın, kanun ve demokratik esas vurgusuna uygun olarak Türkiye’de siyasi partilerin aday belirleme yöntemi ilk kez 13.07.1965 Tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 628 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile ortaya koyulmuştur. Bu kanunun 29 ile 35. maddeleri arasında il genel meclisi, belediye meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyeliklerinde adayların nasıl belirleneceği açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri parti tüzüğüne göre merkez karar organı tarafından belirlenmektedir. TBMM üyeliklerinde ise adayların tespitinde önseçim, il yoklaması ve merkez yoklaması şeklinde üç yöntem ortaya koyulmuştur.

Ön seçim, her seçim çevresinde partiye kayıtlı üyelerinin katılımıyla gerçekleşen aday tespit yöntemidir. İl yoklaması, parti tüzük ve yönetmeliklerine göre tespit edilen üyelerinin katılımıyla ve seçim kurullarının denetimiyle gerçekleştirilen aday tespit yöntemidir. Merkez yoklaması, TBMM üyeliğinin %5’i için partinin merkez karar organı veya merkez yönetim organı ve yahut merkez yoklama kurulunca gerçekleştirilen aday tespit yöntemidir. Ancak hemen belirtmek gerekirse 628 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 1973 yılında çıkarılan 1783 sayılı

kanunla büyük bir değişikliğe uğramıştır. Konumuz açısından bu değişikliklerden belki de en önemlisi partilerin aday belirme yöntemi artık her siyasi partinin kendi tüzük ve yönetmeliğine göre gerçekleşeceğinin hüküm altına alınmasıdır.

Her partinin kendi yönetmelik ve tüzüğüne göre aday belirleme yöntemi hali hazırda geçerli olan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun yürürlüğe girdiği 1983 yılına kadar uygulanmıştır. 1983 yılında yürürlüğe giren 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun ilk halinde aday belirleme yöntemi olarak önseçim usulü (madde 37) kabul edilmiş ve bu hükmün yapılacak bir sonraki seçimde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Ancak bir sonraki seçimlerde kanunda yine bir değişikliğe gidilerek önseçim usulü kaldırılmıştır. Dolayısıyla kanunun ilk halinde yer alan önseçim zorunluluğu uygulamaya geçmeden değişikliğe uğramıştır.

Tıpkı 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasası da siyasi partileri, siyasi haklar ve ödevler kısmında düzenlemiştir. Her iki anayasanın benzer hükümleri olmakla beraber 1982 Anayasası yeni birtakım düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Örneğin parti üyeliği için 18 yaş sınırının belirtilmesi, memurların, hâkim ve savcılarının, askeri personelin ve üniversite öncesinde öğrencilerin siyasi partilere üye olamaması, yine siyasi partilere ticaret yasağının getirilmesi bunlardan bazılarıdır. 1982 Anayasası parti tüzüklerinin, programlarının, eylem ve işlemlerinin hukuk devleti ilkesine, insan haklarına, devletin bağımsızlığına ve milletin egemenliğine, laikliğe aykırı olamayacağına altını çizmiştir. Son olarak yine bu anayasada partilerin ve onların programlarının belli bir sınıf ya da zümrenin diktatörlüğünü meşrulaştıramayacağı ve suçu teşvik edemeyeceği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye’de anayasalar ile siyasi partilere yönelik genel bir çerçeve çizilmiştir. Bu genel çerçeve ise daha çok parti içi demokrasi ilkesi doğrultusunda belirlenmiştir.

Parti içi demokrasi açısından en önemli parametrelerden biri de adaylık ve aday belirleme yöntem, usul ve süreçleridir. Çünkü bu yöntem, usul ve süreçler en önemli parti içi demokrasi göstergelerinden biri olarak kabul edilmekte ve ayrıca partililer nezdinde o partinin meşruiyetini güçlendirmektedir. Bu nedenle siyasi partiler, popülaritelerini arttırmak, daha geniş bir meşruiyet zemini oluşturmak, üyelerin ve seçmenlerin katılım duygusunu güçlendirmek için aday belirleme süreçlerini daha şeffaf ve demokratik bir anlayışa göre yürütmeye çalışmaktadır (Pennings & Hazan, 2001, s. 268). Aday belirleme yöntemleri ülkeden ülkeye, partiden partiye ve hatta aynı partinin değişik dönemlerine göre bile farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekirse tüm dünyada son dönemlerde parti içi demokrasiyi güçlendirmek adına aday belirleme yöntemlerinde çeşitli reformlar gerçekleştirilmektedir (Close vd., 2017, s. 646-647). Bu kapsamda gerçekleştirilen reformların

genelde iki ayağı bulunmaktadır (Gideon, 2013, s. 144-145): Birincisi aday belirleme ve seçim süreçlerini daha demokratik hale getirmek şeklindedir. Yapılan bir araştırmaya göre günümüzde siyasi partiler adaylarının belirlenmesi ve seçiminde üyelerine giderek daha fazla merkezi bir rol vermektedir (Hazan & Rahat, s. 2010). İkinci grup reform ise diğer grupların temsilini artırmak, yani parti içi düzeyde kadınların, gençlerin ve diğer toplumsal grupların temsilini arttırmak için kota gibi önlemsel düzenlemelerin hayata geçirilmesidir (Krook, 2009, s. 4). Bu kapsamda yapılan bir araştırmada: 1930 ve 1980 yılları arasında sadece on ülke kota hükümleri oluşturmuş, bunu 1980’lerde on iki ülke izlemiştir. Ancak 1990’lar boyunca kırktan fazla ülkede kota uygulaması hayata geçmişken 2000 yılından bu yana bunlara yaklaşık kırk ülke daha eklenmiştir (Krook, 2009, s. 4).

Aday(lar) sadece parti lideri ya da merkezi tarafından mı yoksa tüm teşkilat bu sürece dahil edilerek mi belirlendiği konusu o partinin demokratik yönelimini ve parti içi demokrasi konusundaki tavrını özetler niteliktedir. Diğer yandan bir siyasi partide belirlenen aday ya da adaylar daha sonraki süreçte ülke siyasetinde önemli mevkilere gelerek o ülkenin yönetimine doğrudan etki edebilmektedir. Dolayısıyla aday belirleme süreçleri ve yöntemleri sadece bir siyasi partinin iç meselesi olmaktan öte o ülkenin demokrasi kültürünü de etkileyen bir konudur.

Aday belirleme süreç ve yöntemlerine, siyasi partilere yönelik en geniş erimli hukuki düzenleme olan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda ayrıca yer verilmiştir. Öncelikle belirtmek gerekirse Siyasi Partiler Kanunu adaylık konusunda birtakım önemli düzenlemeleri getirirse de çoğunlukla bu konuya ilişkin siyasi partilerin tüzüklerini işaret etmektedir. Kanuna göre (m. 37) gerek milletvekilliği için olsun gerekse ara seçimler için olsun aday tespiti, parti tüzüğünde belirtilen şekilde eşit, serbest, gizli oy ve açık tasnif esasları çerçevesinde belirlenmektedir. Kanunun 37. maddesi ön seçim, yoklama (teşkilat yoklaması, merkez yoklaması), kontenjan adaylığı (1995 yılında kaldırılmış bir yöntem) ve diğer usuller şeklinde aday tespit yöntemlerini ortaya koymuştur.

Yaygın bir aday belirleme yöntemi olan ön seçim daha çok ABD ile özdeşleşmiş bir yöntemdir (Magrath, 1969, s. 283-287). Ön seçim, siyasi partilerin üyeleri tarafından seçime girecek adayların belirlendiği yöntemdir. Diğer bir ifadeyle ön seçim, seçimde aday gösterilecek kişileri belirlemek için bir parti üyesi olan belli sayıdaki delegenin katılımıyla yapılan seçimdir (TDK, 2024). Bu yöntem adayların parti yönetiminin tepe noktasından değil de parti tabanından belirlenmesini sağlamakta, bu yönüyle demokratik teamüllere ve parti içi demokrasiye daha uygun bir forma sahiptir. Ayrıca bu yöntem partinin tepe noktasında oligarşik eğilimlerin belirmesini de engelleyici bir işlev görmektedir. Ön seçim yönteminin parti içi demokrasi

açısından birçok olumlu yönü bulunsa da siyasi partiler kanunu ön seçimi zorunlu bir yöntem olarak belirtmemiş aksine partilere seçimlik yöntem olarak sunmuştur (Tanör, 1997, s. 35).

Aday belirleme yöntemlerinden bir diğeri yoklama yöntemidir. Yoklama siyasi parti içerisinde bir adayın partinin hangi organı tarafından tespit edileceğini gösteren bir yöntemdir. Yoklama yöntemi yoklama işlemi yapan siyasi parti organına göre kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi teşkilat yoklaması ikincisi ise merkez yoklamasıdır. Teşkilat yoklaması, siyasi partinin tüzüğünde belirtilen partililerce yani teşkilat yoklaması seçmeni olarak nitelenen partililerce adayların belirlenmesi usulüdür. Bu yöntem her partinin kendi tüzüğünde müstakilen düzenlediği bir yöntemdir. Ayrıca her partili değil de tüzükte gösterilen partililerin aday belirleme sürecine katılması nedeniyle daha dar bir katılım öngören bir yöntemdir (Yanık, 2002, s. 191). Merkez yoklaması ise adından da anlaşılacağı üzere aday(lar)ın partinin merkez organınca belirlenmesi durumudur. Merkezi yönetim içerisinde parti liderinin belirleyiciliği daha baskındır. Bu nedenle merkez yoklamasında daha çok lider tarafından belirlenen adayların ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye’de en sık başvurulan merkez yoklaması yöntemi, katılımın en sınırlı olduğu ve parti içi demokrasi ile en az uyuşan yöntemlerinden biridir.

Aday belirleme yöntemlerinden kontenjan adaylığı uygulaması 1995 yılında yapılan değişiklikle siyasi partiler kanunundan kaldırılmıştır. Ancak hemen belirmek gerekirse kanundan kaldırılan bu yöntem partilerin tüzüklerinde yer almaya devam etmektedir. Kontenjan adaylığı yöntemi Turgut Özal yönetimindeki Anavatan Partisi’nin 1986 ve 1988 yıllarında yapılan genel ve yerel seçimlerinde ilk kez uygulanmış bir yöntemdir (Çolak, 2023, s. 152). Kontenjan adaylığı, parti tabanında ya da teşkilatında doğrudan karşılığı olmayan ancak parti liderine ya da partinin üst kademesine yakınlığıyla veyahut bilgi birikimi, siyasi-idari tecrübe ve uzmanlığıyla partiye yararı olabilecek kanaatiyle kişinin aday gösterilmesidir. Kontenjan adaylığı yöntemi, parti içi demokrasi ve partililer için birbirine zıt iki yönlü salınım gösterebilir. Bir yanda partililer nezdinde meşruiyeti olmayan birinin tepeden inmece bir yaklaşımla aday gösterilmesi partililerin tepkisini çekebilir ve parti içi demokrasi anlayışını zedeleyebilir diğer yanda ise bilgi birikimi ve uzmanlığıyla partiyi daha ileriye taşıyacak kadrolar partiye kazandırılmış olabilir. Görüldüğü üzere kontenjan adaylığının olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ancak bir adayın hatta aday dahi olmamış bir kişinin delegelerin ya da parti tabanının görüşüne başvurmadan doğrudan parti merkezince partiye dahil edilmesi liyakat ve parti içi demokrasi açısından olumsuz bir yönelime sahiptir.

4.2. Parti tüzüklerinde parti içi demokrasi: karşılaştırmalı bir analiz

Genel olarak bakıldığında parti kanunları daha özeldir ise tüzükler siyasi partilerin amaçlarını, hedeflerini, programlarını, işleyiş şeklini, tanımlayan dolayısıyla parti içi demokrasi hakkında önemli ipuçları sunan temel normlardır (Biezen & Piccio, 2013, s. 43-44). Çünkü parti içi demokrasi açısından adayların nasıl belirlendiği, delege seçimleri, kongre süreçleri, parti liderinin ve parti merkezinin parti üzerindeki konumu, parti içi katılım mekanizmaları gibi konular önemli parametrelerdir. Bu doğrultuda önce Türk siyasetinde etkili olan AKP, CHP, MHP, Yeniden REFAH, DEM ve İyi Parti gibi partilerin tüzüklerinde aday belirleme usul, yöntem ve süreçlerinin nasıl gerçekleştiğine ardından da delege seçimleri, adaylık, kongre, parti liderlerinin ve merkezinin parti üzerindeki konumu gibi parti içi demokrasi açısından önemli olan temel noktalara değinilecektir.

AKP tüzüğü incelendiğinde adaylar ön seçim, teşkilat yoklaması, merkez yoklaması yöntemleri ile belirlenmektedir. Tüzükte, seçim çevrelerinin en az %50’inde bu yöntemlerden ön seçim veya teşkilat yoklamasının uygulanmasına özen gösterileceği belirtilmiştir. Aday belirlemede hangi yöntemin uygulanacağına merkez karar ve yönetim kurulu tarafından karar verilmektedir (AKP, 2023, s. 120). Aday belirlemede belirtilen üç yöntemin dışında kontenjan aday (merkez aday) yöntemine de parti tüzüğünde yer verilmiştir. Tüzüğe göre kontenjan aday sayısını belirleme yetkisi genel başkana aittir. Kontenjan aday gösterilecekler olanlar ön seçim ya da teşkilat yoklaması gibi aday belirleme yöntemlerine dahil edilmemektedir. Ancak kontenjan aday sayısına sınırlama getirilmiştir. Buna göre kontenjan aday sayısı TBMM toplam üye sayısının %5’ini (30 adaya tekabül etmektedir.) aşmamak üzere belirlenmektedir (AKP, 2023, s. 123).

CHP tüzüğünde aday belirleme yöntemleri ön seçim aday yoklaması ve merkez yoklaması şeklinde üç yöntem sıralanmış olup, bu üç yöntemden önseçim ve aday yoklamasının öncelikli yöntemler olduğu belirtilmiştir (CHP, 2018, s. 55). Belirtilen bu üç yöntemde ön seçim, partiye kayıtlı üyelerin katılımıyla; aday yoklaması, partinin delegelerinin katılımıyla; merkez yoklaması ise parti meclisince yapılmakta ve adaylar belirlenmektedir (CHP, 2018, s. 55). Tüzüğe göre aday belirlemedeki bu yöntemlerden hangisinin kullanılacağına parti meclisi karar vermektedir. Parti tüzüğüne bakıldığında dördüncü bir yöntem olarak parti meclisince uygulanacak merkez adaylığı yöntemi de öngörülmüştür. Parti tüzüğüne göre, parti meclisi, Siyasi Partiler Kanununa aykırı olmamak kaydıyla merkez adaylığa yeteri kadar sıra ayırabileceği, yine bir kişinin iki kez üst üste merkez aday olamayacağı belirtilmiştir.

DEM Parti tüzüğüne bakıldığında iki tür aday belirleme yöntemi öngörülmüştür. Buna göre adaylar ya üye ve delegelerin katılacağı ön seçimle ya da merkez yoklaması ile belirlenmektedir

(DEM, 2023, s. 32). Bu iki yöntemden hangisinin uygulanacağına parti meclisi karar vermektedir. DEM Parti tüzüğünde aday yoklaması ya da merkez adaylığı gibi yöntemler öngörülmemiştir.

İyi Parti tüzüğünde aday belirleme yöntemi olarak ön seçim, merkez yoklaması, teşkilat yoklaması (aday yoklaması) ve merkez adaylığı şeklinde dört yöntem öngörülmüş olup, hangi yöntemin uygulanacağına Genel İdare Kurulunun yetkili olduğu belirtilmiştir (İYİ P., 2023, s. 30). Merkez adaylık konusunda yetki genel başkana bırakılmıştır. Merkez adaylığı için sayı sınırlaması olarak TBMM üye tam sayısının %5’i yani 30 aday sınırlaması getirilmiştir.

MHP, aday belirleme yöntemi olarak merkez adaylığı, merkez yoklaması, teşkilat yoklaması ve ön seçim usullerini benimsemiştir. Parti tüzüğünde bu yöntemlerden biri, birkaçı ya da hepsi bir arada veya hepsi ayrı ayrı uygulanabileceği ayrıca hangi usulün nasıl uygulanacağına da merkez yönetim kurulunun karar vereceği belirtmiştir (MHP, 2023, s. 125). Bu yöntemlerden merkez adaylığı için sınırlama getirilmiştir. Buna göre merkez aday sayısı, TBMM üye tam sayısının %5’ini aşmayacak şekilde genel başkan tarafından tespit edilmektedir.

Yeniden Refah Partisi aday belirleme yöntemleri olarak ön seçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması şeklinde üç yöntem öngörmüştür (Yeniden Refah P., 2023, s. 22-23). Parti tüzüğünde, öngörülen bu üç yöntemden hangisi ile adayların tespit edileceğine ise genel başkan veya parti merkez karar yürütme kurulunun karar vereceği belirtilmiştir. Parti tüzüğünde merkez adaylığı uygulamasına yer verilmemiştir.

Tablo 1. Siyasi partiler ve aday belirleme yöntemleri

Aday Belirleme usulü				
Parti	Ön seçim	Aday Yoklaması	Merkez Yoklaması	Merkez Adaylığı
AKP	✓	✓	✓	✓
CHP	✓	✓	✓	✓
DEM	✓		✓	
İYİP	✓	✓	✓	✓
MHP	✓	✓	✓	✓
YRP	✓	✓	✓	✓

Yukarıda yer alan tablo siyasi parti tüzüklerinde yer alan aday belirleme yöntemlerini karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Tablo incelendiğinde en az katılımı adayların belirlendiği dolayısıyla parti içi demokrasi ile en az uyum gösteren yöntem olan merkez adaylığı yöntemi Yeniden Refah Partisi ve DEM Parti hariç diğer tüm partilerde yer almaktadır.

Parti tüzüklerinden ve tablodan hareketle çıkarılabilecek bir diğer önemli tespit: AKP, MHP, İyi Parti tüzüğünde merkez adaya TBMM üye tamsayısının %5’i şeklinde sınırlama getirilmişken CHP tüzüğünde merkez adaylığına ilişkin “yeteri kadar sıra ayırabileceği” şeklinde bir ifade kullanılmış yani sayı olarak bir sınır getirilmemiştir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus AKP ve MHP’de merkez adayları parti genel başkanlarınca belirlenirken, CHP’de parti meclisi, İyi Partide ise genel idare kurulu tarafından belirlenmektedir.

5. Parti İçi Demokrasinin Açmazları: Lider Hegemonyası, Delege Ağalığı, Blok ve Anahtar Liste Uygulamaları

Parti içi demokrasi konusunda nasıl ki aday belirleme yöntemleri önemli bir ölçüt ise parti delegelerinin ve genel başkanların nasıl belirlendiği, kurultaya nasıl ya da kim(ler) tarafından karar verildiği, delegelerin kurultaylarda tercihlerini hür ve özgür bir iradeyle yansıtabilip, yansıtamadığı yine delegelerin oylamayı hangi yöntemle gerçekleştirdiği, parti üzerinde genel başkanların otoriteryan veya hegemonik bir etkisinin olup olmadığı ya da parti merkezinin oligarşik bir yapı sergileyip, sergilemediği, parti içi müzakere kanallarının açıklığı gibi konular da son derece önemlidir (Wolkenstein, 2016, s. 324-325).

Parti kurultaylarında delegenin iradesini yönlendirici mekanizmaların işletilmesi (delege ağalığı, blok liste, anahtar liste gibi yöntemler) ya da adayların belirlenmesinde delegelerin iradesinin boşa çıkarılması (merkez adaylığı gibi uygulamaların sık kullanılması) gibi durumlar da parti içi demokrasiyi olumsuz etkileyen durumlardır. Yine parti liderinin (genel başkan) parti üzerinde geniş yetkilerle donatılması ve ayrıca buna karşı denge ve denetleme mekanizmalarının oluşturulmayışı parti içi demokrasi açısından olumsuz bir durumdur (Kabasakal, 2014, s. 708). Örneğin kurultaylarında oy kullanacak delegelerin belirlenmesinde parti liderinin ya da lider etrafında toplanan genel merkezin baskın olması durumunda parti lideri ya da merkezi ile delegeler arasında organik bir bağ oluşur. Bu ise parti içi demokrasi ile bağdaşmayan bir durumdur. Çünkü mevcut genel başkan kendini genel başkanlığa getirecek delegeleri tayin ederken, delegelerde; yine delegeliklerini sürdürebilmek ve ayrıcalıklardan yararlanabilmek için mevcut parti başkanı etrafında toplanabilmektedir. Böylece parti içinde anti-demokratik, organik ve döngüsel bir süreç işlemektedir.

Çalışmada bu ve benzeri yönelimlerin tespiti ve analizi için en başta farklı siyasi partilerin tüzükleri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Ardından tüzüklerde genel başkanlara ve delegelere ilişkin hükümlere değinilecektir. Özellikle delegelerin tespitinde ya da onların tercihlerini ortaya koymasında çarşaf liste, blok liste, anahtar liste şeklindeki uygulamalara veyahut Türk siyasetinde önemli kurultaylar esnasında sık sık gündeme gelen “delege ağalığı” ya da delege iradesini by-pass eden merkez adaylığı gibi uygulamalar tespit edilerek parti içi demokrasi açısından değerlendirilecektir.

AKP, CHP, MHP, İYİ P., DEM P. ve YRP tüzükleri incelendiğinde bu partilerin birbirlerine benzer yönlerinin olduğu görülse de büyük oranda birbirlerinden farklılaştığı noktalar bulunmaktadır. Sırasıyla ilk olarak benzer yönler, ikinci olarak farklılaştıkları noktalara ve son olarak da karşılaştırmalı bir analizle partileri değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz.

Belirtilen partilere ait tüzükler incelendiğinde benzer noktalar şu şekildedir: Tüm siyasi partilerde doğal delege ve seçilmiş delege olmak üzere iki tür delege olduğu görülmektedir. Kendi bölgesinden veya parti kurultayında seçilen, partiyle ilgili konularda il, ilçe kongresi veya büyük kongreye (kurultaya) katılarak oy kullanan kişiye seçilmiş delege denir. Seçilmiş delegeler partinin ilçe, il ve merkez kongrelerinde belirlenmektedir. Parti içerisinde ya da partisine bağlı olarak çeşitli sıfatlarla çeşitli makamlarda görev alan ve bundan dolayı kongrelere katılabilen delegelere “doğal delege” denir. Doğal delegeler daha çok partilerin hali hazırda genel başkanı, milletvekilleri, belediye başkanları, görevde bulunan il yönetim ve il disiplin kurulu başkan ve asıl üyeleri gibi kişilerden oluşmaktadır. Doğal delege ve seçilmiş delege toplamına da “kongre üyesi” denir.

Kongreler partideki her bir teşkilat basamağının karar ve denetim organını meydana getirmektedir. Parti tüzüklerinde ilçe, il ve büyük kongre (kurultay) olmak üzere üç kongre bulunmaktadır. Her kademe kongrede bir üst kongrenin delegeleri tespit edilmektedir. Örneğin Büyük Kongre, il kongrelerince seçilmiş delegeler ile tabii delegelerden oluşmaktadır.

Parti tüzüklerinden ortaya çıkan bir diğer sonuç genel olarak tüm partilerin ortalama ilçe kongre delege sayısında 400, il kongre delege sayısında 600, büyük kongre (kurultay) delege sayısı ise en fazla TBMM üye sayısının iki katı şeklinde (yani 1200 üst sayı sınırı) düzenlenmiştir. Kongreler genel olarak 2 ile 3 yıl içerisinde yapılmakta ancak olağanüstü kongre yapılmasına karar verilirse bu süre beklenmek zorunda değildir. Bu açıdan tüm siyasi partilerin tüzüklerinde olağan dönem kongre ve olağan üstü kongre şeklinde iki tür kongre bulunmaktadır.

Büyük kongre partinin en üst karar ve denetim organı olup partinin ana omurgasının şekillendiği kongredir. Bu kongrede parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu, merkez disiplin kurulu gibi merkezi birimler belirlenir. Büyük kongre delege sayısı partilere göre değişkenlik gösterse de aşağı yukarı hemen hemen tüm partilerin birbirine yakın delege sayısı bulunmaktadır. Parti tüzüklerine göre bir adayın genel başkan olabilmesi için kurultayın ilk turunda salt çoğunluğu elde etmesi gerekmektedir. Bu çoğunluk sağlanamazsa ikinci tura geçilmekte eğer bu salt çoğunluk sağlanmaz ise üçüncü turda da en fazla oy alan genel başkan olarak seçilmektedir. Parti tüzüklerinde genel başkanların 2 ila 3 yıllık süreler için seçildiği görülmektedir.

Parti tüzüklerinde dikkat çeken bir diğer husus Türkiye’de genel başkanların partinin geneli üzerinde mutlak ve birçok önemli yetkiye sahip olmasıdır. Örneğin partinin en üst denetim ve karar organı olan yine partinin tüm üst düzey örgütlenmesinin şekillendirildiği büyük kongreye olağan ya da olağan üstü gidilebilmesi için delegelerin önemli bir kısmının yazılı teklifte bulunması veya parti genel başkanının ya da parti merkezinin buna rıza göstererek büyük kongre kararı alınması gerekmektedir. Bu irade oluşmadığı sürece partiler ne kadar başarısız olurlarsa olsunlar genel başkanlar değişmemekte ya da parti içerisinde yeni reform hamleleri oluşmamaktadır. Benzer şekilde genel başkanların parti merkezi ve teşkilatlar üzerinde birçok yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca partilerin anayasası niteliğindeki parti tüzük ve programında değişiklik yapılmasına ilişkin veya parti politikalarını ilgilendiren gündem maddesi tekliflerinin müzakereye açılabilmesi için, bu tekliflerin, genel başkan tarafından önerilmiş olması (veya büyük kongre delegelerinin en az yirmide biri) şartı gibi şartlar da bulunmaktadır.

Parti tüzüklerinden hareketle ele alınan partilerin birbirlerinden farklılaştığı noktalar ise şu şekildedir. DEM Parti dışında tüm partiler genel başkanlık makamı tek kişidedir. Bu partiler arasında sadece DEM Partide eş başkanlık uygulaması bulunmaktadır. Eş genel başkanlıkta birbirine denk, eşit yetki ve göreve sahip iki genel başkan bulunmaktadır.

AKP ve İYİ Parti tüzüklerinde Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulları ve Siyasi Etik Kurulu şeklinde parti içi demokrasi açısından kurumsal yapılanmalar mevcutken diğer partilerde bu ve buna benzer yapılanmalar mevcut değildir.

Parti içi demokrasi açısından serbest ve özgür bir şekilde düşünce ve fikirleri açıklayabilme, eleştirilerde bulunabilme son derece önemlidir. Ancak bazı parti tüzüklerinde genel başkan aleyhinde ya da parti aleyhinde yazılı ya da sözlü açıklama yapmak veya sosyal medya hesabı üzerinden ifadelerde bulunmak disiplin cezası almayı gerektiren haller arasında kabul

edilmiştir. Bu durum aday, delege, parti üyeleri ve teşkilat üzerinde bir tür oto sansür eğilimi oluşturabilmektedir.

Bazı siyasi partilerde bir kişinin ard arda kaç kez genel başkan olabileceğine sınır getirmişken (örneğin bu sayı AKP’de dördttür.) diğer bazı siyasi partilerde (CHP, MHP, DEM, İYİ P., Yeniden R.) bu duruma herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Bu durum zamanla lider sultasına yani lider diktasına dönüşerek parti içi demokrasinin önündeki en büyük engellerden biri olabilecek bir husustur.

Genel Başkanlığa aday olabilmek için, AKP’de büyük kongre üye tam sayısının en az yüzde yirmisinin yazılı önerisi, CHP’de için üye tamsayısının en az yüzde onunun yazılı önerisi, İYİ Partide kurultay delegelerinin tam sayısının yirmide birinin yazılı teklifi, Yeniden Refah Partisinde ise büyük kongre delege tam sayısının en az 1/5’i tarafından aday gösterilmek şartı bulunmaktadır. MHP ve DEM Parti tüzüklerinde genel başkan adaylığına ilişkin doğrudan bir açıklama bulunmamaktadır.

Siyasi partilerin tüzüklerine bakıldığında aday belirleme ve delege seçimi konusunda farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Genel olarak ön seçim, aday yoklaması, merkez yoklaması, merkez adaylığı şeklinde dört yöntem bulunmaktadır. Parti liderleri ya da merkez yönetim kurulu bu yöntemlerden hangisine öncelik verileceğini belirlemektedir. Ancak bu yöntemlerin dışında farklı birtakım usullerde bulunmaktadır. Bunlar çarşaf liste, blok liste ve anahtar liste şeklinde kavramsallaştırılmış yöntemlerdir. Parti tüzükleri incelendiğinde CHP ve İYİ Parti tüzüklerinde blok liste ve çarşaf liste yöntemleri mevcut olduğu görülmektedir.

Blok liste, bir başkan adayının kendisi tarafından hazırlanan listedir. Bu listede partinin tepe yönetimi yani yönetim kurulu, disiplin kurulu, üst kademe delegelerinin adları yazılıdır. Asıl üye sayısı kadar yedek üyelere de bu listeye yazılır. Blok liste yöntemine göre seçimlere gidilebilmesi için CHP’de kongre üye tamsayısının onda birinin yazılı önerisi gerekirken; İYİ Partide kurultay üyelerinin beşte birinin yazılı teklifi ve yine kurultaya katılanların salt çoğunluğunun kararı gerekmektedir. Bu sürecin ardından listeler kesinleştirilir ve seçim kurulu tarafından oy pusulası haline getirilir. Bu pusulalar üzerinden gerekli oylama yapılarak adaylar blok halinde kesinleştirilir. Blok liste parti içi demokrasi ile örtüşmeyen bir yapıya sahiptir. Çünkü liste başkan aday(lar)ı tarafından belirlenmekte, partililerin ya da delegelerin görüşüne başvurulmamaktadır. Dolayısıyla inisiyatifin tek bir kişiye bırakılması katılım, istişare, görüş alma gibi temel demokratik değerlerle uyumsuzdur. İkinci olarak bu yöntem parti içindeki kaybeden tarafı ya da muhalefet kanadını tamamen pasifize etmekte, bu yönüyle çoğulcu anlayışı ortadan kaldırmaktadır.

Çarşaf liste, tüm adayların isimlerinin yer aldığı tek ve ortak bir listedir. Tek bir liste olması ve herkesi dahil etmesi nedeniyle “çarşaf” şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Bu yöntemde adayların çarşaf listedeki sıralaması kura usulüne göre belirlenir. Buna göre kura çekilir ve belirlenen harften başlamak üzere sıralama soyadı esasına göre yapılır. Oylama adayın adının yanına işaret koyularak yapılır. Çarşaf liste herkesin oylamaya dahil edilmesi ve blok listede olduğu gibi listenin tek bir kişi tarafından belirlenmemesi nedeniyle parti içi demokrasi ile daha çok uyuşan bir yöntemdir. Ancak daha demokratik bir içeriğe sahip çarşaf listeyi adeta blok liste haline dönüştüren bir başka yöntem daha vardır ki buna “anahtar liste” denilmektedir.

Anahtar liste esasında çarşaf liste uygulamasını by-pass eden, onu blok liste yöntemine dönüştüren bir uygulamadır. Anahtar liste, mevcut başkanın (ya da parti merkezinin) veya başkan adaylarının çarşaf liste içerisinde yer alan ve kendilerine yakın gördükleri, seçilmelerini istedikleri kişilerin bir liste hâline getirilmesidir. Bu şekilde oluşturulan anahtar liste daha sonra kongrede oy kullanacak delegeye dağıtılmakta, delege ise kendisine verilen listedeki isimleri çarşaf listede bularak, bu isimlere oy vermektedir. Ve böylece çarşaf liste içerisinde yer alan ve anahtar listeye daha önceden belirlenen kişiler blok halinde seçilmesi sağlanır. Dolayısıyla delege parti için daha iyi olacağını düşündüğü ya da liyakatli kişileri değil de daha önceden belirlenmiş-dayatılmış adayları seçmektedir.

Parti içi demokrasiyi sekteye uğratan bir diğer durum da “delege ağalığı” şeklindeki uygulamadır. Delege ağalığı, delegeler üzerinde etkin ve söz sahibi kişiler ile mevcut parti merkezinin ya da muhalefet bloğunun örtük bir iş birliğine girmesini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle delege ağalığı, belli bir grup delege üzerinde etkinliği olan kişilerin seçim süreçlerine etki etmesi durumudur (Sancar, 2023). Bu uygulama daha çok büyük kongrelerde (kurultay) belirlemekte ve siyasi tartışmaların odağında yer olmaktadır.

Delege ağalığı, tabandan tavana doğru işleyen bir tür örgütsel kenetlenme ağı şeklinde bir işleyişe sahiptir (Okur, 2022). Siyasi partilerde mahalle düzeyinde yapılan seçimlerle ilçe delegeleri, ilçe düzeyinde yapılan seçimlerde il delegeleri, il düzeyinde yapılan seçimlerde ise partinin en üst organı olan büyük kongre (kurultay) delegeleri belirlenmektedir (Uçar, 2023). Dolayısıyla bu sistemde partiye en fazla delege kazandıran, en fazla delegeyi ikna edebilecek kişileri elinde bulunduran taraf yapılacak seçimleri de garantilemiş olmaktadır. Bu durum Türkiye’de siyasi partilerin neden değişim yaşamakta zorlandığını, lider yenilemede başarısız olduklarını, lider oligarşisinin şekillenmesindeki parametreleri ve parti içinde süregelen himaye ilişkilerini de açıklar niteliktedir (Turan, 2011, s. 1). Bu husus Türkiye’de tek bir partiye özgü olmayıp, siyasi yelpazenin her kanadında görülen bir durumdur. Örneğin lider değişikliği son

30 yılda CHP’de iki kez, MHP bir kez, 2002 yılında kurulan AKP’de ise (22 yılda) iki kez yaşanmıştır.

Delege ağalığının işleyişine ilişkin bir gözlem makalesindeki kısa alıntı bu sistemin işleyişinin anlaşılması için oldukça önemlidir.

Önce mahalle düzeyinde yapılan seçimlerde ilçe kongresi için delegeler seçiliyor. Mahallelerde en fazla kişiyi üye yapmış kişilerin önderliğindeki “ekip”ler, ilçe delegesi listelerini yarıştırmıyorlar. Bu yarışlarda blok liste yöntemi uygulanıyor. Her mahallede en çok oyu alan liste, blok halinde ilçe delegesi oluyor. İlçe kongresi sürecine gelindiğinde bu ekipler, adına “yapı” denen iki ya da üç ittifak halinde birleşiyor. İlçe kongresinde genellikle iki yapı (mevcut iktidar yapısı ve muhalefet iktidar yapısı), ilçe yönetimini ve il delegelerini kontrol etmek için kıyasıya bir yarışa giriyor. İlçe kongresinde de genellikle blok liste yöntemiyle ilçe yönetimi ve il delegeleri tek bir listeden seçiliyor. Ekipler, yapıları kurarken kazanabilecek en küçük ittifakı kurmaya çalışıyorlar. Çünkü parti içi kaynakları olabilecek en küçük sayıda ekiple paylaşmak istiyorlar.

Seçim sistemi, ekiplerin başındaki delege ağalarının kontrol edebilecekleri “sadık” kişileri yönetim kurullarına ve aday listelerine doldurmalarına neden oluyor. Üstelik ilçe kongrelerinde siyasi fikir tartışması da dönmüyor. Tüm rekabet, “Kim kimin adamı?” ve “Beni il delegesi ya da belediye meclis adayı yaparlar mı?” üzerinden gerçekleşiyor. Bu da parti içi seçimlerde liyakat yerine sadakatin ön planda olmasına yol açıyor. (Şaşmaz, 2023).

Tüm bu tali nitelikli ve normatif olmayan usul ve yöntemler “Türkiye siyasetinde değişim neden zordur?” sorusuna açıklık getirmeye yeterli birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ve benzeri uygulamalar başarısız yönetimleri adeta ödüllendirmekte, değişim-dönüşümün önünü kapatmakta, liyakat sahibi kişilerin yükselmesini önlemekte, en önemlisi delege iradesinin sağlıklı şekilde sandığa yansımalarının önüne geçerek parti içi demokrasiyi imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla görünürde daha demokratik bir yöntem olarak çarşaf liste gibi uygulamalar tercih edilse de normatif olmayan usuller parti içi demokrasiyi imkânsız hale getirmekte, değişime engel olmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de parti içi demokrasinin önündeki açmazlar belirli ölçütler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz ile ortaya koyulmuştur. Parti içi demokratik eğilimlerin oluşması, gelişmesi ve şekillenmesinde aday belirleme yöntemleri, parti içinde denge ve denetleme mekanizmalarının varlığı, adaylık, delege seçimleri, kongre süreçleri ve parti liderlerinin parti içindeki konumu gibi hususlar ön plana çıktığından çalışma içerisinde bu konulara etraflıca yer verilmiş ve yapılan parti içi demokrasi analizinde bu parametreler göz önünde bulundurulmuştur. Anayasal ve yasal düzenlemelerin yanı sıra Türkiye’de ön plana çıkan partilerin her birinin tüzükleri karşılaştırmalı olarak ele alınmış, parti içi demokrasinin işleyişini zorlaştıran durum ve uygulamalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca normatif olmayan usul

ve yöntemlere de dikkat çekilerek konunun sadece hukuki boyut içerisinde değerlendirilmemesi gerektiği de ortaya koyulmuştur.

Çalışmada parti liderinin parti içerisindeki konumu ve yönetim tarzı, aday belirleme yöntemleri, delege ve kongre süreçleri gibi birçok faktörün Türkiye’de parti içi demokrasinin işleyişini zorlaştırdığı sonucuna varılmıştır. Yine karşılaştırmalı bir perspektiften bakıldığında çalışmada da görüldüğü üzere merkeziyetçi eğilimin, hegemonik liderliğin ve normatif olmayan usul ve yöntemlerin tek bir partiye özgü bir durum olmadığı, siyasi yelpazenin her kanadında da belirebilen bir durum olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu sonucun sadece parti içi demokrasiyi etkileyen bir durum olmadığı bunun yanında Türkiye’de siyasi partilerin lider değiştirmesinde ya da diğer değişim-dönüşümleri hayata geçirmesinde neden zorluklar yaşadığına da açıklık getirdiği görülmüştür. Son olarak parti içi demokrasi için hukuki birtakım düzenlemeler olsa da “delege ağalığı”, “anahtar liste”, “blok liste” gibi tali nitelikli normatif olmayan usullerin parti içi demokrasinin işleyişini zorlaştırdığı görülmüştür.

Parti içi demokrasi için yapılması gerekenler noktasında ortaya koyulan öneriler ise: Normatif olmayan anti-demokratik usullerin önlenmesi, parti içi demokratik kültürün gelişmesine yönelik yapılan düzenlemelere riayet edilmesi, parti içi katılım kanallarının ve değişimin önünün açık tutulması, lider hegemonyasını besleyici kanalların kapatılması, parti merkezlerinde olası oligarşik eğilimlerin bertaraf edilmesi, delege ve adaylık konularında, kongrelerde gizil anlaşma ve yöntemlerin önü kesilmesi, karar alama süreçlerine tüm parti teşkilatlarının dahil edilmesi ve son olarak açık, şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim tarzının oluşturulması şeklindedir.

KAYNAKÇA

- AKP. (2023). Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü. <https://www.akparti.org.tr/media/asbklfdx/ak-parti-tuzuk.pdf>. (Erişim Tarihi: 12.04.2024)
- Bartlett, I., Jardine, Z., & Pasensie, R. (2021, January 6). Understanding intra-party democracy. <https://mg.co.za/politics/2021-01-06-understanding-intra-party-democracy>. (Erişim Tarihi: 12.12.2023)
- Biezen, I., & Piccio, D. (2013). *Shaping intra-party democracy: on the legal regulation of internal party organizations*. In W. Cross, & R. Katz (Eds.). *The challenges of intra-party democracy*, (pp. 27-48). Oxford University Press.
- Can, O. (2023). Parti içi demokrasi yokluğu siyasi parti kapatma nedenidir. *Anayasa Yargısı*, 40(1), 1-60.
- CHP. (2018). Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü. https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf. (Erişim Tarihi: 30.05.2024)
- Close, C., Kelbel, C., & Haute, E. (2017). What citizens want in terms of intra-party democracy: popular attitudes towards alternative candidate selection procedures. *Political Studies*, 65(3), 646-664. <https://doi.org/10.1177/003232171667942>.
- Cross, W. & Katz, R. (2013). *The challenges of intra-party democracy*. Oxford University Press.
- Cross, W. (2013). *Party leadership selection and intra-party democracy*. In W. Cross, & R. Katz (Ed.). *The challenges of intra-party democracy*, (pp. 100-115). Oxford University Press.
- Çam, E. (1998). *Siyaset bilimine giriş*. Der Yayınları.
- Çolak, Ç. (2023). *Kontenjan adaylığı*. İçinde F. Güler (Ed.). *Seçim hukuku ansiklopedisi*. (ss. 152-155). Nobel Yayınevi.
- DEM, P. (2023). DEM Parti Tüzüğü. <https://www.demparti.org.tr/dem-parti-tuzuk.pdf>. (Erişim Tarihi: 03.06.2024)
- Durgun, S. (2014). *Siyasi partiler ve parti sistemleri*. İçinde Y. Taşkın (Ed.). *Siyaset: kavramlar, kurumlar, süreçler*, (337-354). İletişim Yayınları.
- Gauja, A. (2013). *Policy development and intra-party democracy*. In W. Cross, & R. Katz (Ed.). *The challenges of intra-party democracy*, (pp. 116-135). Oxford University Press.
- Gideon, R. (2013). *What is democratic candidate selection?* In W. Cross, & R. Katz (Ed.). *The challenges of intra-party democracy*, (pp. 136-149). Oxford University Press.
- Gökçe, A. (2013). Siyasi partilerde parti içi demokrasi ve disiplin algısı: Türkiye. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 65-79.
- Hazan, R., & Rahat, G. (2010). *Democracy within parties: candidate selection methods and their political consequences*. Oxford University Press.

- Ignazi, P. (2018). The four knights of intra-party democracy: a rescue for party delegitimation. *Party Politics*, 26(1), 1-12. Doi: 10.1177/1354068818754599.
- İYİ P. (2023). İYİ Parti Tüzüğü. <https://iyipartikadikoy.org/wp-content/uploads/2021/04/iyiparti-tuzuk-20191004.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.06.2024).
- Kabasakal, M. (2014). Factors influencing intra-party democracy and membership rights: the case of Turkey. *Party Politics*, 20(5), 700-711. doi:10.1177/1354068812453366.
- Kapani, M. (2007). *Politika bilimine giriş*. Bilgi Yayınevi.
- Krook, M. (2009). *Quotas for women in politics: gender and candidate selection reform worldwide*. Oxford Academic.
- Magrath, P. (1969). *The American democracy*. Macmillan.
- MHP. (2023). Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü. https://mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf. (Erişim Tarihi: 07.06.2024)
- Okur, N. (2022). Parti içi demokrasi için bir öneri. *Sosyal Demokrat Dergi*, 133, 63-67.
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal partiler*. Sevinç Matbaası.
- Özkul, M., & Aydın, A. (2020). Parti içi demokrasi uygulamaları açısından siyasi parti üyelerinin sosyolojik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 203-224.
- Parlak, B. (2011). *Kamu yönetimi sözlüğü*. MKM Yayıncılık.
- Rahat, G., & Shapira, A. (2017). An intra-party democracy index: theory, design and a demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70(1), 84–110. doi:10.1093/pa/gsv068
- Pennings, P., & Hazan, R. (2001). Democratizing candidate selection: causes and consequences. *Party Politics*, 7(3), 267-275. doi: 10.1177/1354068801007003.
- Pilet, J.B., & Cross, W. (2015). *Uncovering the politics of party*. Oxford University Press.
- Sancar, A. (2023). CHP’nin büyük sorunu: üye ve delege yapısı. www.diken.com.tr, <https://www.diken.com.tr/chpnin-buyuk-sorunu-uye-ve-delege-yapisi/>. (Erişim Tarihi: 01.04.2024)
- Şaşmaz, A. (2023). Kılıçdaroğlu’nun liderliği CHP örgütünde dönüşümü nasıl etkiledi? <https://medyascope.tv/2023/07/02/aytug-sasmaz-yazdi-kilicdaroglundun-liderligi-chp-orgutunde-donusumu-nasil-etkiledi/>. (Erişim Tarihi: 09.11.2023)
- Tanör, B. (1997). *Türkiye’de demokratikleşme perspektifleri*. TÜSİAD.
- TDK. (2024). Delege. www.sozluk.gov.tr. (Erişim Tarihi: 11.02.2024)
- Tuncay, S. (1996). *Parti içi demokrasi ve Türkiye*. Gündoğan Yayınları.
- Turan, İ. (2011). Türk siyasi partilerinde lider oligarşisi: evrimi, kurumsallaşması ve sonuçları. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 45, 1-21.

- Uçar, T. (2023). Mahalle delege seçim deneyimi ve değişimin zorunluluğu. <https://www.politikyol.com/mahalle-delege-secim-deneyimi-ve-degisimin-zorunlulugu/>. (19.02.2024)
- Uslu, F., & Karabay, H. (2019). Siyasi kültür ile parti içi demokrasi arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 381-405.
- Uslu, F., & Turhan, N. (2020). Seçim sistemleri ve parti içi demokrasi: kısa bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 313- 338.
- Ware, A. (1979). *The logic of party democracy*. Palgrave Macmillan.
- Wolkenstein, F. (2016). Intra-party democracy beyond aggregation. *Party Politics*, 24(4), 323–334. doi:10.1177/1354068816655563.
- Yanık, M. (2002). Parti içi demokrasi. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). İstanbul Üniversitesi.
- Yanık, M. (2007). Parti içi demokrasi açısından aday belirleme yöntemleri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3), 185- 206.
- Yeniden Refah P. (2023). *Yeniden Refah Partisi Tüzüğü*. <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-tuzugu/12>. (Erişim Tarihi: 11.05.2024)
- Young, L. (2013). *Party members and intra-party democracy*. In R. Katz, & W. Cross (Eds.). *The challenges of intra-party democracy*, (pp. 65-80). Oxford University Press.